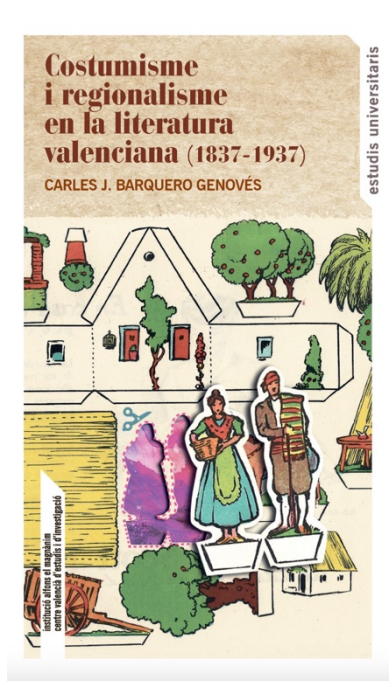

Una genealogia dels tòpics identitaris valencians

Autoria: Carles J. Barquero Genovés

Títol: *Costumisme i regionalisme en la literatura valenciana (1837-1937)*

Pròleg de Miquel Nicolás

Editorial: Institució Alfons el Magnànim, València, 2024

297 pàgines

El llibre de Carles J. Barquero Genovés (València, 1977) naix –com ens informa al pròleg Miquel Nicolás– de la tesi doctoral defensada en 2022 i pense que conserva les virtuts d’una obra acadèmica ambiciosa i amb voluntat d’exhaustivitat i aconsegueix evitar els problemes que pot presentar per al públic lector. Manté un estimable to assagístic i és ben llegidora, malgrat la certa reiteració en l’estructura dels seus capítols, cadascun d’ells amb les seues conclusions parcials que fa que la lectura es gire sobre ella mateixa en més d’una ocasió. És, per tant, un llibre útil per als investigadors i investigadores i al mateix temps assequible per a un públic ampli interessat en el tema.

Crec que esdevindrà una obra de referència sobre el tema, perquè fixa de manera clara un concepte tan esmunyedís com el de costumisme i ho fa de manera intel·ligent, distingint entre el gènere pròpiament dit i la pervivència, trajectòria i modificació de l’imaginari que contribueix a fixar i a difondre en la societat valenciana. Em sembla en

eixe sentit particularment interessant que considere indistintament textos en valencià i en castellà restablint la integritat del camp cultural que els produïa i en el qual coexistien. També m'ha paregut molt estimulante la manera com no només detecta els trets costumistes en les novel·les valencianes de Vicente Blasco Ibáñez, sinó que reconeix la seua importància en la difusió i consolidació d'aquest imaginari. Em sembla important com reconeix les fonts textuais de l'escriptor naturalista, com dialoga amb l'imaginari anterior, com el reescriu i el desplaça.

En eixe sentit el llibre funciona també com a una genealogia dels trets identitaris més folkloritzats, el ventall complet de les icones del valencianisme temperamental. Al llarg de les seues pàgines anem assistint a l'aparició per exemple de la barraca, la traca, o la paella i assistim al declivi d'alguns (la guitarra sota l'emparrat) i l'hegemonia d'uns altres (el tabal i la dolçaina). L'ampli període estudiat permet molt bé les lectures transversals i travessar fins i tot el Modernisme i l'Avantguarda, especialment perquè incorpora referències a altres arts, com ara la música, l'arquitectura i la pintura, la qual cosa permet percebre molt millor la disseminació dels motius.

Crec que també és molt important, i amb això coincidisc plenament amb Miquel Nicolás, com, encara que en la major part dels casos els autors estudiants no tenien una vertadera perspectiva plena del País Valencià, ni tan sols en termes regionals, sinó més aviat provincial, urbana o comarcal, l'estudi sí que la té i analitza l'evolució del costumisme (i del regionalisme) tant en les comarques del nord com les del sud, la qual cosa ens permet recuperar autors tan interessants com el monoverí Joaquim Amo i el seu *onque* Canyís. És de veres també que només se'n parla en els capítols monogràfics, el 9 i el 10 respectivament, la qual cosa fa que estiguen separats del recorregut cronològic que fan la resta dels capítols centrats en la ciutat de València. Potser la seua integració en el discurs general haguera evidenciat millor els paral·lelismes, i també les diferències, entre productes culturals contemporanis.

He trobat a faltar un poc més de presència del teatre. Es descarta el sainet com a part del costumisme pròpiament dit, i crec que amb motius sòlids, però després en parlar de la difusió dels motius potser haguera pogut haver fet un espai per a un gènere, el del sainet, que s'aniria folkloritzant ell mateix, amb la qual cosa no tinc tan clar que en molts casos siga exacte que "en el sainet valencià, generalment, la reproducció de

costums és un mitjà i no una finalitat (p. 41). Em sembla que a mesura que ens endinsem en el segle XX el sàinet, i en general l'anomenat teatre valencià, es va convertint més i més en il·lustració de tipus i en la posada en escena de costums percebudes com a típiques, tant rurals com urbanes. Pense en personatges tan reconeixibles com Nelo Bacora o la Tia Pepa Tona. L'acció moltes vegades és un pretext per al desenvolupament del caràcter principal, un tipus d'estructura aquest que ja existia des dels orígens mateixos del gènere, però que s'anirà incrementant a mesura que el sàinet és percebut com a menys contemporani i, per tant i per a entendre'ns, com a més *costumista*. De fet sí incorpora en el seu recorregut una obra com els *Cuadros populares*, de Lluís Català i Serra que considera “una mena d'híbrid a mig camí entre el sàinet i el quadre de costums” (p. 162). I és que les fronteres no sempre són clares.

Per altra banda no acabe d'estar d'acord en la decadència que li atribueix al motiu de l'arabisme dels valencians i que situa en el darrer terç del segle XIX. És molt freqüent encara en textos de Bernat Morales i San Martín encara en els anys 20 del segle XX i quedarà incorporat a la identitat valenciana, si més no de la ciutat de València i el seu *hinterland*, en la lletra de l'Himne de l'Exposició i les seues notes de guitarra mora.

M'ha agradat molt el paper de festa de trobada de diferents sectors ideològics de les classes popular que tenen les falles, que acabaran convertint-se de fet en la festa major de la ciutat, percebuda com a identitària i, per la seua mateixa estructura, transversal. La seua extensió per diferents barris anirà suposant la incorporació de diferents sectors socials. També crec que encerta en establir la manera com les falles ritualitzen el ventall de motius rurals com a element identitari, original, però situat en el passat o en l'exterioritat. Són un costum urbà que representa creixentment els motius rurals. Caldria, però, matissar alguna afirmació un poc desconcertant, com quan les nomena com “la naixent festa fallera” en els anys 20 del segle XX. Cal recordar, per exemple, que estan documentats llibrets des dels anys 50 del segle XIX i que de fet apareixen esmentades i retratades en alguns dels textos que estudia, com ara els curiosíssims *Versos macarrònics* i les seues “Fallae Santi Josephi”, una obra que data al voltant de l'any 1863, o, sense anar més lluny, en *Arroz y tartana*.

En resum, ens trobem davant d'una obra important i molt útil, per l'amplitud del recorregut cronològic, per la precisió conceptual, per la diversitat de textos que fila en

CAR ACT ERS

el seu recorregut. Sense dubte, com deia, està destinada a convertir-se en una obra de referència.

Jesús Peris Llorca